

**PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-
CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE
INTERCULTURALĂ**

**PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN
CONTEXT MULTICULTURAL BUCOVINEAN –
PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE
INTERCULTURALĂ**

Doina Văduva

Problema cercetată – cadru teoretic. Identitatea este definită ca acea parte a conceptului despre sine derivată din conștiința apartenenței la unul sau mai multe grupuri sau categorii sociale (Tajfel, 1978, 1981).

Conotația pozitivă sau negativă a apartenenței la un grup este legată de comparația socială: simpla nevoie a unei evaluări pozitive de sine înseamnă nevoia de a aparține unor grupuri evaluate pozitiv în raport cu alte grupuri. Identitatea e astfel definită ca un concept ce are în vedere atât conștiința individuală cât și experiența socială a persoanei, integrând-o într-un context psihosocial.

Confruntarea individului cu o situație pluriculturală impune o resemnificare și elaborarea de strategii care să rezolve confuzia implicată de codurile de referință diferite. Aceste situații, având drept caracteristică esențială relația simbolică identitate-alteritate, pun deseori în balanța comparării sociale grupuri considerate a fi inegale din punct de vedere al unui criteriu perceput ca important la acel moment (relațiile minoritate-majoritate,

situațiile de emigrare economică sau de integrare într-un cadru geopolitic mai larg ce presupune întrunirea anumitor condiții – integrarea europeană – privesc prin prisma criteriului putere, bunăstare sau dezvoltare socio-economică).

Percepția mediului de social se realizează într-o manieră comparativă, astfel încât, la nivel identitar, apartenența la grupuri non-apreciate sau mai puțin apreciate provoacă suferință. În general, oamenii tind să modifice situația existentă și să obțină o imagine de sine pozitivă astfel încât recurg la strategii de acțiune care vizează fie nivelul individual, fie cel grupal.(Tajfel, 1981, Bourhis, 1997).

Direcționarea spre unul sau altul dintre niveluri depinde de percepția situației generale și în special a raportului dintre cele două grupuri.

Astfel, în cazul în care raportul este perceput ca fiind legitim, sunt adoptate strategii de tip individual (mobilitatea socială – prin deplasarea individului spre grupul valorizat – sau comparația interpersonală din interiorul grupului).

În cazul în care raportul este considerat ca ilegitim, strategiile abordate sunt cele de tip grupal, vizând fie creativitatea socială (redimensionarea comparației pe criterii care avantajează grupul de apartenență), fie redefinirea atributelor grupului (atribute negative care sunt considerate pozitive) și competiția socială (Turner și Brown, 1978, Caddick, 1982, Brown și Ross, 1982, Ellemers, van Knippenberg și Wilke, 1990, Bourhis, 1994).

PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE INTERCULTURALĂ

O altă variabilă care intervine în delimitarea strategiilor identitare o constituie percepția permeabilității sau nonpermeabilității grupului de apartenență, astfel încât percepția permeabilității frontierelor conduce spre strategii individuale, în timp ce impermeabilitatea frontierelor conduce spre abordarea de strategii de grup. (Ellemers, Wilke și van Knippenberg, 1993).

Premisa de la care pleacă elaborările teoretice propuse de teoria identității sociale este aceea conform căreia realitatea socială și, implicit, cea culturală sunt percepție. Adăugând acestor explicații a proceselor de dinamică identitară conceptul de atribuire, Taylor și McKirnan (1984) presupun că toate raporturile intergrupuri traversează aceleași stadii evolutive definite de “teoria celor cinci stadii” ce poate fi sintetizată astfel:

Stadiu	Percepția frontierelor	Nivel de acțiune	Strategia identitară
I	impermeabile	Individual intragrupal	Comparații interindividuale
II	permeabile	Individual intragrupal	Ideologia individualistă (condiția fiecărui individ este determinată de capacitățile sale)
III	permeabile	Individual extragrupal	Strategii de mobilitate socială ascendentă (cu succes autoatribuit și eșec heteroatribuit la nivel categorial)
IV	impermeabile	intergrupal	Strategii de creativitate socială
V	impermeabile	intergrupal	Competiția intergrupuri

Tabel 1. Sintetizarea teoriei celor cinci stadii

Teoriile fondate pe perspectiva intergrupuri surprind esența cognitivă a relațiilor interumane, subliniind posibilele căi de articulare a individualului și socialului la nivelul strategiilor identitare. Realitatea socială este astfel pusă între paranteze, obiectivul fiind convertit în subiectiv prin percepție.

Accentuând acest proces de sondare a subiectivului, întrebarea asupra strategiilor identitare se poate deplasa dinspre dinamica relațiilor sociale către trăirea acestora de către actorii relației. Se trece astfel de la o perspectivă perceptuală asupra identității la o perspectivă de tip reprezentational.

Dacă realitatea socială este percepție pentru promotorii teoriei identității sociale, ea este reprezentare pentru adepții ego-ecologiei. Pentru aceștia din urmă identitatea este mediatorul care vizează înțelegerea și încorporarea diferită a realității.

Realitatea nu este una obiectivă, nici una percepută, ci una trăită, personalizată. Pentru acești autori grupul social (și, implicit, identificarea cu acesta) nu există decât la nivelul reprezentării actorilor sociali iar interacțiunile sociale sunt structurate la nivelul reprezentărilor lor subiective.

Identitatea este o realitate individuală, impregnată de semnificații personale.(M. Zavalloni, 1994).

Identitatea se construiește permanent plecând de la dinamica relațiilor Eu-Alter, atât la nivel individual,

**PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-
CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE
INTERCULTURALĂ**

cât și la nivel grupal. Se pot delimita, pornind de la această mențiune, două dimensiuni ale interacțiunii identitare cu mediul: dimensiunea obiectivă, care vizează deplasarea suporturilor identitare privilegiate în situația în care contextul se modifică, și dimensiunea subiectivă, care se referă la imaginea, viziunea pe care subiecții o au despre ei înșiși sau despre grupul căruia aparțin. La acest nivel este implicată relația identitate - alteritate, prin reprezentarea a ceea ce este comun sau a ceea ce diferențiază indivizii sau unele grupuri de altele. Identitatea se construiește prin “reacție” pentru a se distanța de imagine a pe care celălalt o are despre sine sau pentru a i se conforma (Camilleri, 1994, apud M. Rey, 1999).

ALTER întreține cu SINELE relații simbolice de identificare sau de diferențiere pozitivă sau negativă. Aceste relații și reacții simbolice constituie în fapt anticipări ale comportamentelor cerute de mediul exterior. Astfel încât un individ judecă și se comportă cu persoanele pe care le întâlnește reproducând relațiile imaginare pe care la întreține cu ALTER la nivel simbolic.

Comportamentul extern este o prelungire a reprezentărilor și atitudinilor existente în plan mental, ca expresie a identității psihosociale a fiecărui individ. (M. Zavalloni, 1984). Comportamentul discriminatoriu al unui individ are la bază o reprezentare a lui ALTER axată pe un egomorfism polarizat: pozitiv pentru Sine și negativ pentru Alter.

Pe ansamblu, cadrul reprezentational al unei persoane se constituie prin intersectarea “axei identitate” (sine – altul) cu “axa afectivitate” (pozitiv – negativ). Pentru a evidenția acest fapt, M. Zavalloni, plecând de la o perspectivă reprezentatională asupra identității, distinge patru cadrane: polul pozitiv al Eului și polul pozitiv al lui Alter, polul negativ al Eului și polul negativ al lui Alter:

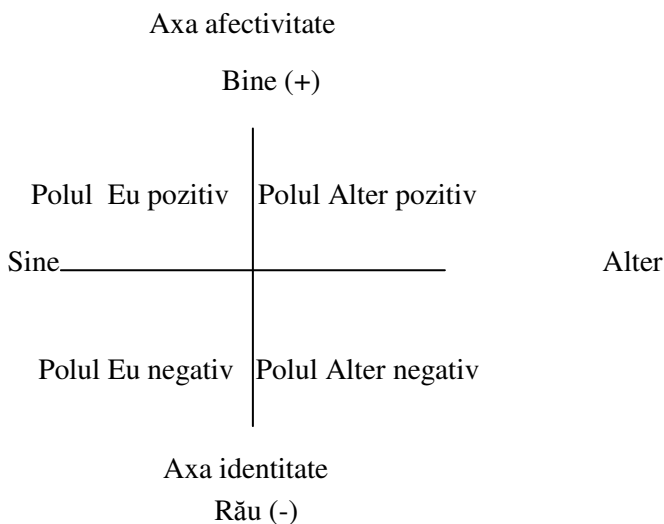

Fig. I Spațiul elementar al identității sociale (după M. Zavalloni, 1984, p.73)

Conform acestui cadru teoretic, realitatea socială este o realitate reprezentată, rezultatul mecanismelor cognitive și afective care prelucrează informațiile. Percepția socială devine astfel un proces de construcție a lumii

**PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-
CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE
INTERCULTURALĂ**

sociale, construcție care dirijează comportamentul indivizilor și determină evoluția grupurilor și indivizilor.

Pornind de la acest cadru teoretic am realizat un demers empiric de cercetare care și-a propus să surprindă la nivel descriptiv cadrul general de construcție a realității sociale în context multicultural.

Obiectivele cercetării

Scopul investigației constă în relevarea modurilor specifice de structurare a percepției și autopercepției sociale pentru grupurile minoritare care conviețuiesc în Bucovina.

Întrucât contextul multicultural oferă un bogat cadru comparativ, un prim obiectiv al investigației a vizat surprinderea autopercepției sociale prin raportare la celălalt ca diferit (polul Alter) și similar (identificarea aspectelor considerate comune și diferențiatore ale etniei față de populația majoritară).

Un al doilea obiectiv al investigației a utilizat același cadru comparativ implicit pentru a identifica polul pozitiv și polul negativ al identității etnice (identificarea acelor aspecte ale autopercepției sociale considerate valoroase sau negative), specificate la nivel teoretic de M. Zavalloni.

Al treilea obiectiv al investigației l-a constituit sondarea modului de reprezentare a evoluției viitoare a etniei, pornind de la traseele evolutive specificate de teoria celor cinci stadii propusă de Taylor și McKirnan.

Metodologie

Investigația realizată a utilizat metoda anchetei pe bază de chestionar. Redactat în formă finală, chestionarul a cuprins un număr de cinci itemi referitori la aspecte descriptive ale percepției și reprezentării identitare în context multicultural care au vizat următoarele aspecte:

1. Reprezentarea etniei;
2. Stabilirea caracteristicilor propriei etnii prin raportare comparativă (pe bază de asemănări și deosebiri) la populația majoritară;
3. Menționarea elementelor care conferă grupului etnic o identitate pozitivă;
4. Menționarea unui element care reprezintă polul negativ al identității etnice;
5. Precizarea perspectivei viitoare asupra evoluției etniei pornind de la tipologia oferită de teoria celor cinci stadii.

Itemii 1,2 și 4 au vizat răspunsuri deschise concretizate în caracteristici atribuite etniei de apartenență a subiecților.

PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE INTERCULTURALĂ

Itemul 2 se concretizează în aplicarea grilei categoriale a lui Kelley care constă în a preciza într-un tabel comparativ trei asemănări și trei deosebiri față de etnia majoritară.

Itemul 5 a solicitat un răspuns de tip alegere multiplă în cadrul căruia subiecții trebuie să aleagă una din cele patru afirmații ce surprind fiecare câte o strategie identitară menționată de teoria celor cinci stadii.

În ceea ce privește lotul investigat, s-au aplicat un număr de 199 de chestionare care au cuprins următoarele etnii: roma: 28 subiecți din localitatea Gulea județul Suceava; ucraineană: 78 subiecți din localitățile Vășcăuți, Mușenița, Siret și Suceava; poloneză: 37 subiecți din localitățile Poiana Micului și Suceava; germană: 19 subiecți din localitatea Cârlibaba; ruși-lipoveni: 37 subiecți din localitățile Mușenița, Mitocul Dragomirnei, Suceava. Vârsta subiecților a fost cuprinsă între 13 și 18 ani. Întrucât eșantionul nu prezintă caracteristicile unui eșantion structurat se face necesară precizarea că rezultatele investigației nu pot avea un caracter predictiv sau reprezentativ pentru populația din care face parte eșantionul studiat.

Rezultatele investigației

a. În ceea ce privește polul pozitiv al reprezentării identitare, autopercepția aspectelor pozitive ale celor cinci etnii studiate se grupează diferențiat în jurul următoarelor criterii:

ROCSIR
Revista Română de Studii Culturale (pe Internet)

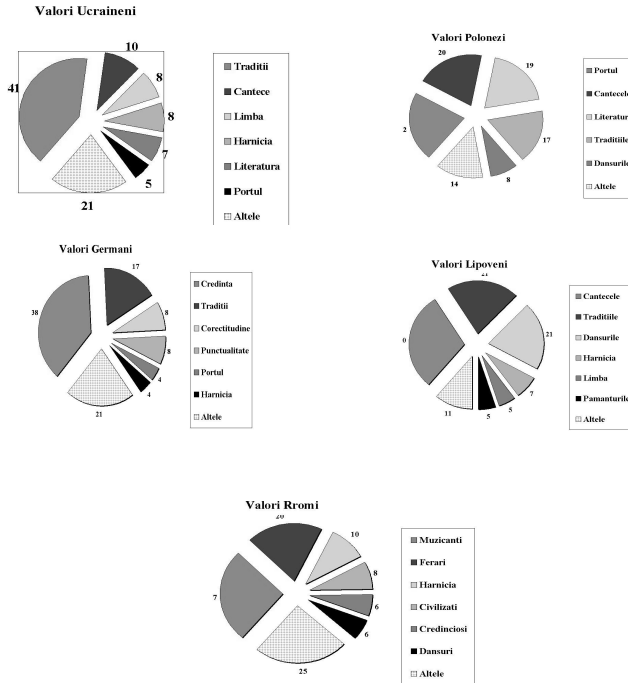

Fig. 2 Autopercepția aspectelor identitare situate în zona polului Ego pozitiv

După cum se poate observa, valorile brute obținute arată o diferențiere la nivel procentual în ceea ce privește criteriile de autopercepție pozitivă pentru cele cinci etnii studiate.

Astfel, dacă pentru ucraineni, polonezi și germani valoarea identitară este dată pe ansamblu de aspecte culturale (la ucraineni: tradiții 41%, cântece 10%, limba 8%; la polonezi: portul 21%, cântecele 20%, literatura

**PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-
CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE
INTERCULTURALĂ**

19%; la lipoveni: cântecele 30%, tradițiile 21%, dansurile 21%), pentru germani primează criteriul care vizează respectarea regulilor grupului, fie ele religioase sau laice (crența 38%, tradiții 17%, corectitudine și punctualitate 16%), iar la etnia rroma imaginea pozitivă a grupului identitar se construiește în jurul valorilor artistice și meșteșugărești (buni muzicanți 27%, buni fierari 20%) la care se adaugă atribute care vin să contracareze caracteristici heteroatribuite care vizează polul negativ și care constituie premise ale marginalizării (harnicia 10%, civilizați 8%).

În ceea ce privește polul negativ al reprezentării identitare, rezultatele brute ale investigației sugerează posibile asocieri comparative între etnii care se pot cristaliza în ulterioare ipoteze de lucru pentru viitoare investigații.

Astfel, caracteristica similară etniilor poloneză, ucrainenă și germană o constituie tendința de negare sau disimulare a polului ego negativ prin refuzul răspunsului (nu știu 76% la polonezi și 31% la ucraineni și 26% la germani, nici unul 17% la ucraineni). Specificul pronunției în limba română este considerat un aspect negativ al autopercepției de către ucraineni și polonezi (accentul 9% la ucraineni și 12% la polonezi). Tendința defensivă în ceea ce privește afirmarea socială și afirmarea valorilor constituie o caracteristică specifică autoatribuită etniilor ucrainenă, poloneză și lipovenilor (lipsa curajului de afirmare 9% la ucraineni și lipsa unui lider 3% la polonezi retragere 10% la lipoveni, renunțarea la valorile proprii 3% la polonezi și pierderea tradițiilor 5% la lipoveni). Pentru etnia germană exacerbarea polului Ego po-

zitiv este percepută ca defect și considerată îngâmfare (47%). La acest aspect autoatribuit care determină o distanțare socială a acestei etnii de orice alt grup social se adaugă seriozitatea (5%) și zgârcenia (5%) autoatribuite.

În ceea ce privește etnia rromă, polul ego negativ al autopercepției identitare se structurează simplu prin menționarea a patru atribute: lipsa educației (68%), culoarea pielii (11%), sărăcia (11%) și îndrăzneala percepută ca obrăznicie (tupeu 10%).

Frecvențele răspunsurilor sunt prezentate procentual în imaginile următoare:

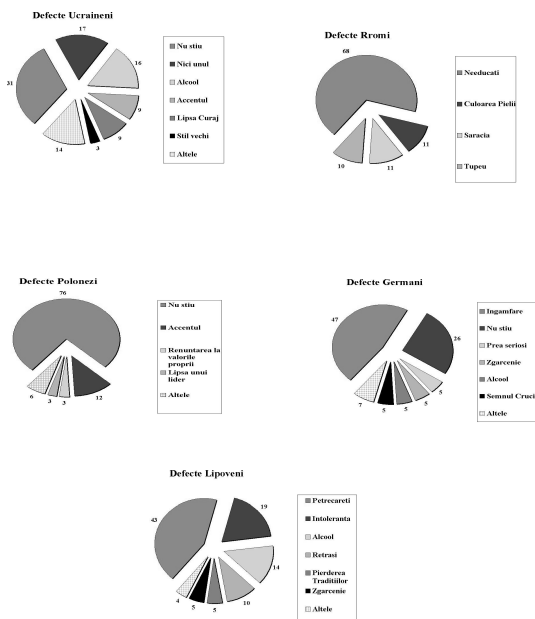

Fig. 2 Autopercepția aspectelor identitare situate în zona polului Ego negativ

PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE INTERCULTURALĂ

b. În ceea ce privește cel de-al doilea obiectiv menționat pentru prezentare, rezultatele pentru perspectiva viitoare sunt sintetizate în următoarea reprezentare grafică:

Perspectiva viitoare

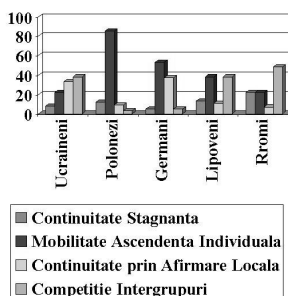

Fig. 3 Reprezentarea traseului viitor din perspectiva teoriei celor cinci stadii

Răspunsurile oferite în cadrul acestui item al chestionarului sugerează existența unor diferențe între etniile studiate, diferențe ce s-ar putea constitui în ipoteze pentru o viitoare cercetare cu aplicarea unui aparat statistic aprofundat. La acest nivel de analiză se poate observa faptul că pentru etniile poloneză și germană traseul evoluției viitoare se construiește în jurul tendinței de a-i construi individual o identitate socială pozitivă prin părăsirea grupului de apartenență (mobilitate ascendentă individuală 81% pentru polonezi și 50% pentru germani),

pentru germani perspectiva afirmării locale constituind o alternativă apropiată mobilității individuale (38%). În cadrul etniei ucrainene traseul evolutiv se orientează în special spre continuitatea prin afirmare locală (36%) și competiția intergrupuri (39%) concretizate în păstrarea granițelor grupului și afirmarea mai mult sau mai puțin concurențială a calităților grupului pe plan local. În cadrul lipovenilor perspectiva viitoare se conturează pe liniile unei atitudini active, fie individuală (mobilitate ascendentă individuală 39%) fie colectivă (competiție intergrupuri 39%). Pentru etnia rroma competiția intergrupuri (43%) reprezintă o perspectivă viitoare propusă preponderent, urmată de continuitatea stagnantă (20%) și mobilitate individuală ascendentă (20%).

Concluzii

Rezultatele acestei investigații ce are un caracter descriptiv constatativ pot constitui puncte de plecare pentru a stabili relații prezumtive ce se pot pune bazele unei cercetări mai aprofundate.

Scopul implicit al acestei cercetări a constat însă în a oferi cadrul general în care se poate construi o educație interculturală în contextul multicultural al Bucovinei.

Reprezentarea identitară a fiecărei etnii conturează un ansamblu de tendințe și așteptări care, la un nivel subtil, pot influența succesul acțiunii educative.

**PERCEPȚIE ȘI AUTOPERCEPȚIE SOCIALĂ ÎN CONTEXT MULTI-
CULTURAL BUCOVINEAN – PREMISE PENTRU O EDUCAȚIE
INTERCULTURALĂ**

Strategiile identitare ale etniilor sunt diferite, ceea ce impune adaptarea acțiunilor educative la specificul acestora.

De adecvarea actului educativ la configurația strategiilor identitare depinde eficiența actului educativ care poate orienta procesul identitar fie spre integrare fie spre criză identitară și alienare.

Este motivul pentru care cadrul descriptiv oferit de această cercetare poate constitui un material diagnostic necesar demersurilor locale de intervenție educativă interculturală.

BIBLIOGRAFIE:

BOURHIS, R.Y.; LEYENS, J.F. (1997), *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Editura Polirom, Iași

CAMILLERI, C. (1990), *Strategies identitaires*, Paris, P.U.F.

CUCOȘ, C.(1996), *Pedagogie*, Editura Polirom, Iași

DASEN, P., PERREGAUX, C., REY, M.(1999), *Educația interculturală- experiențe, politici, strategii*, Editura Polirom, Iași

DEAUX, K., (1993), *Reconstructing Social Identity*, în *Personality and Social Psychology Bulletin*, vol.19, nr.1

TAJFEL, M., TURNER, J.C., (1986), *An Integrative Theory of Intergroup Conflict*, în *The Psychology of Intergroup Relations*, Austin, W.G., Worchel, S.(editori), Motery, Brooks/Cole

ZAVALLONI, M.; LUIS-GUERIN, C., (1984), *Identité sociale et conscience. Introduction à L'ego-écologie*, Les Press de L 'Universite de Montreal, Montreal